

Ks. Tomasz Czarnocki
WSD Siedlce

Zwalnianie z kary ekskomuniki latae sententiae za przestępstwo przerwania ciąży – aktualność problematyki

Prawo do życia, od momentu poczęcia do naturalnej śmierci, jest fundamentalnym prawem każdego człowieka. Nie można nikomu takiego prawa odmówić, jest ono nienaruszalne. Powinno być szanowane i chronione w sposób absolutny¹. Niestety, w kontekście współczesnej mentalności relatywizmu, która nie uznaje obiektywnie obowiązujących norm moralności, coraz częściej można spotkać się z atakami na ludzkie życie. W imię wolności jednej osoby odmawia się prawa do życia innej. Cywilizacja śmierci zbiera coraz większe żniwo. Rozwój technologii medycznych sprzyja wprowadzaniu do obiegu coraz bardziej wyrafinowanych środków antykoncepcyjnych czy wczesnoporonnych. Środowiska liberalne coraz mocniej propagują metodę zapłodnienia *in vitro*, w wyniku czego, dla zrealizowania pragnienia rodziców posiadania dziecka za wszelką cenę, zabija się inne. Wyznacznikiem staje się wtedy zaspokojenie własnych potrzeb czy pragnień w imię realizacji subiektywnych praw. Poczęcie dziecka w takim procesie nabiera charakteru przedmiotowego.

Wobec racji przedstawianych przez zwolenników metody *in vitro*, propagatorów antykoncepcji i aborcji, w świetle głosu moralnego obrońców życia ludzkiego, warto wzmocnić jeszcze argumentację tych ostatnich o normy kościelnego prawa karnego, dotyczącego obrony życia. Należy bowiem z całą mocą przypomnieć dyspozycję kan. 1398 KPK, w świetle której ten, kto powoduje przerwanie ciąży, po zaistnieniu skutku, podlega ekskomunice latae sententiae, wiążącej mocą samego prawa. Norma ta, z racji ciężkości i częstotliwości dokonywania

¹ Por. *Katechizm Kościoła katolickiego*, Poznań 1994, nr 2270. (dalej KKK)

tego czynu, chroni życie ludzkie najbardziej bezbronych. Jej celem jest zmniejszenie ilości przypadków, w których dokonuje się aborcji².

Należy jednak podkreślić, że Kościół jest matką dla wszystkich wierzących, także dla tych, którzy z jakichś racji świadomie dopuścili się przerwania ciąży. Nie pozostawia ich samych sobie. Osoby, które popadły w takie kary, jeśli dochodzą do opamiętania, przestają trwać w uporze, chcą się poprawić i nawrócić mogą zostać z takiej kary zwolnione³.

Niniejsze opracowanie stawia sobie za cel analizę dyscypliny Kościoła w odniesieniu do zwalniania z kary ekskomuniki latae sententiae za przestępstwo aborcji. Aktualność problematyki wynika stąd, że nierzadko pojawiają się konkretne problemy z aplikacją tej normy przez spowiedników przy okazji słuchania sakramentalnej spowiedzi. Myśl zajęcia się tą problematyką zrodziła się także w kontekście nagłaśnianych i propagowanych przez liberalne media przypadków rzekomo usprawiedliwiających dokonanie aborcji, przewidzianych w „Ustawie o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży” z dnia 7 stycznia 1993 r.⁴, oraz w odniesieniu do toczącej się debaty publicznej i politycznej między zwolennikami całkowitej ochrony życia poczętego a propagatorami dostępności metody zapłodnienia in vitro oraz szeroko rozumianej antykoncepcji.

Wątpliwości pojawiają się szczególnie w kontekście określenia przestępczego charakteru działania. Chodzi najpierw o określenie, czy w konkretnym działaniu w odniesieniu do poczętego życia miało miejsce zewnętrzne naruszenie normy karnej. Ponadto, należy określić poczytalność sprawcy przestępczego działania, to znaczy, czy sprawca miał świadomość, że jego działanie jest przestępstwem i czy działał umyślnie, przekraczając normę. W konsekwencji chodzi o stwierdzenie, czy takie działanie podlega sankcji karnej, czyli ekskomunice latae sententiae, czy też nie⁵. Wspomniane wyżej zagadnienia, które stanowią elementy

² Por. A. Calabrese, *Diritto penale canonico*, Roma 1996, s. 359.

³ Por. KPK, kan. 1341, który określa cel kary kanonicznej: naprawienie zgorzenia, wyrównanie naruszonej sprawiedliwości, doprowadzenie do poprawy. Kan. 1358 § 1 KPK precyzuje, że „zwolnienia z cenzury nie można udzielić, jeśli przestępca nie odstąpił od upor”.

⁴ Dz. U. z 1993 r.: Nr 17, poz. 78, z późniejszymi zmianami z 1995 r.; Nr 66, poz. 334, z 1996 r.; Nr 139, poz. 646, z 1997 r.; Nr 141, poz. 943; Nr 157, poz. 1040, z 1999 r.; Nr 5, poz. 32, z 2001 r.; Nr 154, poz. 1792. W myśl tej ustawy „przerwanie ciąży może być dokonane przez lekarza w przypadku, gdy: 1) ciąża stanowi zagrożenie dla życia kobiety ciężarnej; 2) badania prenatalne lub inne przesłanki medyczne wskazują na duże prawdopodobieństwo ciężkiego i nieodwracalnego upośledzenia płodu albo nieuleczalnej choroby zagrażającej życiu; 3) zachodzi uzasadnione podejrzenie, że ciąża powstała w wyniku czynu zabronionego” (<http://mopr.szczecin.pl/dokumenty/ustawa-o-planowaniu-rodziny.pdf> – dostęp 09.12.2012).

⁵ Kan. 1321 § 1 określa właśnie wymienione trzy elementy przestępstwa w ten sposób: „Nie można nikogo karać, jeśli popełnione przez niego zewnętrzne naruszenie ustawy lub nakazu nie jest ciężko poczytalne na skutek winy umyślnej lub nieumyślnej”.

przestępstwa w kanonicznym porządku prawnym, stanowić będą pierwszą część niniejszego opracowania. Druga natomiast będzie dotyczyć zagadnień związanych ze zwalnianiem z kary ekskomuniki latae sententiae za przerwanie ciąży. Zagadnienia te zostaną przedstawione na tle ogólnych zasad prawa karnego Kościoła katolickiego. Tak wydzielone części opracowania zostaną podzielone na kilka mniejszych, bardziej szczegółowych zagadnień.

1. Kanoniczne elementy przestępstwa przerwania ciąży

a. Zewnętrzne naruszenie normy karnej przestępstwa przerwania ciąży

Pierwszym zagadnieniem, wymagającym analizy, są kwestie dotyczące zewnętrznego naruszenia normy karnej. Kodeks z 1983 r., w kan. 1398, jak to zostało wspomniane wyżej, nie podaje definicji aborcji. Za *Evangelium vitae* Jana Pawła II należy przyjąć, że „przerwanie ciąży – niezależnie od tego, w jaki sposób zostaje dokonane – jest świadomym i bezpośrednim zabójstwem istoty ludzkiej w początkowym stadium jej życia, obejmującym okres między poczęciem a narodzeniem”⁶. Jest to definicja aborcji, która potwierdza prawdę głoszoną w Kościele od początku, że każde zamierzone przerwanie ciąży jest złem moralnym⁷. Jeśli chodzi jednak o prawne określenie aborcji, to w doktrynie pod rządami KPK z 1917 r. toczyła się w tej materii ożywiona dyskusja kanonistów. Szczególnego znaczenia nabierało określenie aborcji i zabójstwa płodu ludzkiego w oparciu o kryterium jego dojrzałości czy niedojrzałości, czyli zdolności przeżycia poza organizmem matki⁸.

Pojawiające się wątpliwości odnośnie do tego, co stanowi działanie podпадаjące pod karę ekskomuniki latae sententiae, przewidzianą w kan. 2350 KPK z 1917 roku⁹, nie zostały rozstrzygnięte także po wejściu w życie KPK z 1983 r.

⁶ Jan Paweł II, Encyklika *Evangelium vitae*, nr 58, w: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, Kraków 1996, s. 919. (dalej EV)

⁷ Por. KKK, nr 2271.

⁸ Pod rządami KPK z 1917 r., rozróżniano między aborcją a zabójstwem płodu, przy czym przez aborcję rozumiano wydalenie z organizmu matki żywego płodu, który nie może żyć poza łonem matki, czyli gdy jest on jeszcze niedojrzały. Zabójstwem płodu natomiast, określano zabicie niedojrzałego płodu w łonie matki. Konsekwentnie stanowiło to dwa odrębne przestępstwa. Niektórzy kanoniści jednak byli zdania, że także zabójstwo płodu niedojrzałego w łonie matki stanowiło przestępstwo aborcji, wprowadzając kryterium dla określenia płodu niedojrzałego, czyli niezdolnego żyć poza łonem matki. W oparciu o to kryterium przestępstwo aborcji stanowiło usunięcie płodu niedojrzałego w czasie do 180 dni od poczęcia. Zabicie natomiast płodu dojrzałego, tj. po 180 dniu od poczęcia traktowano jako przestępstwo zabójstwa. Por. T. Syryjczyk, *Kanoniczne prawo karne, część szczególna*, Warszawa 2003, 175; V. De Paolis, *Le sanzioni nella Chiesa*, w: AA.VV., *Il diritto nel mistero della Chiesa*, Roma 1992, s. 533; V. De Paolis, D. Cito, *Le sanzioni nella Chiesa. Commento al Codice di Diritto canonico. Libro VI*, Roma 2000, s. 365.

⁹ KPK z 1917 r., kan. 2350 § 1: „Procurantes abortum, matre non excepta, incurrunt, effectu secuto, in excommunicationem latae sententiae Ordinario reservatam, et si sint clerici praeterea deponantur”.

Konieczne stało się określenie zakresu pojęciowego aborcji, by móc określić, czy w konkretnym przypadku zostaje zaciągnięta kara kościelna. Po wejściu w życie Kodeksu Jana Pawła II odwoływano się do pojęć wypracowanych wcześniej w doktrynie kanonistycznej. Niemniej jednak w kontekście pojawienia się nowych technik dokonywania przerwania ciąży, stosowanie wcześniej wypracowanych pojęć stało się niewystarczające¹⁰.

Prawnego określenia definicji aborcji podjęła się Papieska Komisja do spraw Autentycznej Interpretacji Kodeksu Prawa Kanonicznego. Komisji została postawiona do rozstrzygnięcia kwestia: „D. Utrum abortu, de quo in can. 1398, intellegatur tantum de eiectione feti immaturi, an etiam de eiusdem fetus occisione quocumque modo et quocumque tempore a momento conceptionis procuretur”. Dwudziestego trzeciego maja 1988 roku Komisja dała odpowiedź: „Negative ad primam partem: affirmative ad secundam”¹¹. Pomimo sformułowania tak jednoznacznej definicji aborcji, która ma moc prawa, nie udało się usunąć wszystkich wątpliwości.

Według niektórych autorów – jak De Paolis i Syryjczyk – przez aborcję należy rozumieć usunięcie niedojrzałego płodu z łona matki oraz zabicie takiego płodu przeprowadzone w jakikolwiek sposób i w jakimkolwiek czasie od momentu poczęcia¹². Według tych autorów istotnym kryterium pozostaje nadal pojęcie płodu niedojrzałego, niezdolnego do samodzielnego życia. Kryterium weryfikacji byłby czas życia płodu ludzkiego, to jest do 180 dnia od poczęcia. Konsekwentnie powstało również pytanie, czy uśmiercenie płodu dojrzałego w łonie matki jest przestępstwem zabójstwa czy raczej należy zakwalifikować je jako przerwanie ciąży. Syryjczyk opowiada się za potraktowaniem takiego działania jako zabójstwa¹³. Są jednak autorzy, na przykład Pawluk, Mattia, Perez-Madrid, Calabrese¹⁴, którzy przyjmują, że zabicie płodu dojrzałego, a więc zdolnego do samodzielnego życia, również wyczerpuje znamiona przestępstwa aborcji, o którym w kan. 1398 KPK. Należy zauważyć, że ta szersza interpretacja pojęcia

¹⁰ Por. V. De Paolis, *Le sanzioni nella Chiesa*, s. 533.

¹¹ *Acta Apostolicae Sedis* 80 (1988), s. 1818. Tekst polski za: *Dodatek. Część I. Interpretacje autentyczne kanonów Kodeksu Prawa Kanonicznego*, w: *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, P. Majer (red.), Kraków 2011, s. 1327: „Pytanie: Czy przez aborcję, o której mowa w kan. 1398, należy rozumieć jedynie usunięcie niedojrzałego płodu, czy również dobrowolne pozbawienie życia tegoż płodu, dokonane jakimkolwiek sposobem i w którymkolwiek momencie od chwili poczęcia? Odpowiedź przecząca w odniesieniu do pierwszej części, twierdząca w odniesieniu do drugiej”.

¹² Por. V. De Paolis, *Le sanzioni nella Chiesa*, s. 533; por. także T. Syryjczyk, *Kanoniczne prawo karne*, s. 177.

¹³ Por. T. Syryjczyk, *Kanoniczne prawo karne*, s. 177.

¹⁴ Por. T. Pawluk, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. 4, Olsztyn 1990, s. 153; por. także G. di Mattia, *L'aborto, aspetti medico - legali e punibilità in diritto canonico*, „Apollinaris” 61 (1988), s. 775-776; F. Perez-Madrid, *Comentario al c. 1398*, w: *Comentario exegetico al Codice de Derecho Canonico*, vol. IV, 1, Pamplona 2002, s. 592; A. Calabrese, *Diritto penale canonico*, s. 361-362.

aborcji bliższa jest definicji z *Evangelium vitae*. Różnice w interpretacji między kanonistami wynikają z tego, czy wyrażenie *de eiusdem fetus* odnosi się do fetus immaturi, czyli płodu niedojrzałego – o czym była mowa w pierwszej kwestii postawionej Papieskiej Komisji – czy ogólnie do fetus. Bardziej przekonująca jest ta ostatnia interpretacja, pomimo iż są też argumenty za przyjęciem interpretacji gramatycznej. W kontekście całej wypowiedzi Papieskiej Komisji, a mianowicie „*eiusdem fetus occisione quocumque modo et quocumque tempore a momento conceptionis procuretur*”, należy przyjąć, że chodzi o zabicie płodu ludzkiego, dokonane w czasie od poczęcia do narodzin¹⁵.

b. Określenie winy sprawcy jako istotnego elementu działania przestępczego

Jednym z istotnych elementów popełnienia przestępstwa jest określenie winy sprawcy. Krótko mówiąc, dla zaistnienia przestępstwa konieczne jest zamierzone działanie, skierowane na zrealizowanie określonego celu. Ktoś może być pociągnięty do odpowiedzialności karnej, jeśli naruszył przepis karny w sposób zamierzony, umyślnie. Dla dokonania przestępstwa aborcji konieczna jest umyślna wina sprawcy, bezpośredni zamiar działania przestępczego, tak zwany *dolus directus*. Nie ma przestępstwa przerwania ciąży, jeśli wina sprawcy była nieumyślna (*culpa*), albo zamiar był tylko pośredni, tak zwany *dolus indirectus*¹⁶.

W przypadku przestępstwa przerwania ciąży norma kanoniczna, sformułowana w kan. 1398 KPK, stanowi dodatkowe kryterium, które powinno się zwyryfikować dla zaistnienia przestępstwa. Podlega karze, kto dokonuje spędzenia płodu, po zaistnieniu skutku – *effectu secuto*. Wynika to z materialnego charakteru przestępstwa. Nie wystarczy usiłowanie dokonania aborcji, konieczna jest realizacja zamierzenia poprzez działanie o charakterze fizycznym. Jest nim na przykład zabieg chirurgiczny, zastosowanie środków farmakologicznych czy innych. Trzeba też mieć pewność, że skutek, czyli przerwanie ciąży, zaistniał w następstwie podjętych działań. W przypadku wątpliwości co do zaistnienia skutku, nie można mówić o popełnieniu przestępstwa aborcji i tym samym

¹⁵ Przywołane w tym miejscu szersze rozumienie wypowiedzi Papieskiej Komisji jest również użyte w Instrukcji *Dignitas Personae* z 08.09.2008 r., dotyczącej niektórych problemów bioetycznych; zob. nr 23 wraz z przypisem; tekst polski w „L'Osservatore Romano” 1 (2009), s. 15. Por. F. Perez-Madrid, *Comentario al c. 1398*, s. 592; A. Calabrese, *Diritto penale canonico*, s. 361. Szczególnie ten ostatni autor polemizuje z racjami kanonistów, którzy komentowali przestępstwo aborcji pod rządami Kodeksu z 1917 r., utrzymując podział na plód dojrzały i niedojrzały według cezury czasowej 180 dni od poczęcia. Według tego autora nie wydaje się, aby Papieska Komisja chciała zawęzić pojęcie aborcji. Na poparcie swoich tez przytacza on racje medyczne, że generalnie plód może przeżyć w szczególnych warunkach (w inkubatorze) dopiero od siódmego miesiąca.

¹⁶ Por. T. Syryjczyk, *Kanoniczne prawo karne*, s. 179-180; por. także T. Syryjczyk, *Wymiar kar latae sententiae w świetle przepisów Kodeksu Prawa kanonicznego z 1983 roku*, w: „Prawo Kanoniczne” 28 (1985) nr 3-4, s. 47-48.

o zaciągnięciu ekskomuniki¹⁷. W tym miejscu należy dodać, że Kongregacja Nauki Wiary w Instrukcji *Dignitas personae* wskazuje na istnienie – obok środków antykoncepcyjnych w ścisłym tego słowa znaczeniu, to znaczy uniemożliwiających poczęcie – technik tak zwanych przechwytyjących (wychwytywanie embrionu przed jego zagnieżdżeniem się w macicy matki) i przeciwciaźowych (powodowanie zniszczenia embrionu dopiero co zagnieżdżonego). Instrukcja ocenia stosowanie tych technik, uniemożliwiających implantację embrionu, jako grzech aborcji, jako działanie poważnie niemoralne. Główna racja takiej oceny wyżej wymienionych technik wynika z faktu, że nie zawsze po stosunku płciowym dochodzi do zapłodnienia. Tym samym Instrukcja odróżnia takie działanie od przestępstwa aborcji, z którym ma się do czynienia w przypadku pewności poczęcia i zaistnienia przerwania ciąży¹⁸. Należy więc przyjąć, że dla zaciągnięcia ekskomuniki konieczna jest także pewność moralna, że poczęcie miało miejsce¹⁹.

Jeśli chodzi o określenie winy sprawcy, koniecznej do zaciągnięcia ekskomuniki, trzeba też brać pod uwagę inne czynniki znoszące lub zmniejszające odpowiedzialność za zewnętrzne przekroczenie normy karnej, o czym mowa w kan. 1323 KPK. Od kary ekskomuniki latae sententiae uwalniają między innymi: przymus fizyczny (nie zaciąga ekskomuniki kobieta, którą siłą zmuszono do zażycia środków wywołujących poronienie), działanie na skutek przypadku (kto spowodował przerwanie w wyniku wypadku). Oprócz tego, stosownie do kanonu przywołanego wyżej, nie jest przestępcą i nie zaciąga kary ten, kto nie ukończył 16 roku życia, kto naruszył ustawę z powodu ignorancji niezawinionej, nieuwagi lub błędu, na przykład bez winy błędnie sądził, że wolno dokonać aborcji dla ratowania życia matki.

c. Aplikacja normy karnej do niektórych działań o charakterze aborcyjnym

Wyjaśnienie Papieskiej Komisji było potrzebne w kontekście wprowadzania do użycia środków antykoncepcyjnych, które w gruncie rzeczy są coraz bardziej wyrafinowanymi i skutecznymi technikami przerwania ciąży, nawet bez udziału lekarza. Niektóre środki antykoncepcyjne są wprost środkami aborcyjnymi i mają na celu zniszczenie poczętego życia w najwcześniejszych stadiach rozwoju nowej istoty ludzkiej. Są to na przykład środki chemiczne, wkładka wewnątrzmaciczna czy szczepionki²⁰. Pojawia się też problem, czy niszczenie embrionów, uzyskanych metodą *in vitro*, należy uznać za metodę aborcyjną czy też nie. Kon-

¹⁷ T. Syryjczyk, *Kanoniczne prawo karne*, s. 179.

¹⁸ Por. Kongregacja Nauki Wiary, *Instrukcja „Dignitas personae”*, nr 23 wraz z przypisem, tekst polski w: „L'Osservatore Romano” 1 (2009), s. 15.

¹⁹ Zob. V. De Paolis, D. Cito, *Le sanzioni nella Chiesa. Commento*, s. 366; zob. także *Komentarz do kan. 1398*, w: *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, s. 1045.

²⁰ EV, nr 13.

sekwentnie, czy ten, kto dopuszcza się niszczenia embrionów uzyskanych metodą *in vitro* podlega odpowiedzialności karnej. Ponadto, wiele problemów, głównie natury moralnej, niesie ze sobą pojęcie aborcji pośredniej (usunięcie płodu jest czynnością niechcianą i uboczną, dokonaną na przykład w trakcie jakiegoś zabiegu chirurgicznego), terapeutycznej (dokonuje się jej wtedy, gdy życie matki znajduje się w poważnym niebezpieczeństwie), eugenicznej (ma na celu niedopuszczenie do narodzenia dziecka, które prawdopodobnie, lub z całą pewnością, będzie naznaczone poważnymi obciążeniami genetycznymi), oraz aborcja jako konsekwencja gwałtu i dokonana z tak zwanych przyczyn społecznych.

W obliczu poczynionych analiz, dotyczących pojęcia aborcji i winy sprawcy działania przestępczego, możliwa staje się analiza prawna bardziej istotnych, przedstawionych wyżej, zagadnień mających czy mogących mieć znamiona przestępstwa. Jeśli chodzi o niszczenie embrionów uzyskanych metodą *in vitro*, w kanonistyce przyjmuje się wykładnię, że takie działanie nie wyczerpuje znamion popełnienia przestępstwa. W opinii większości kanonistów wykładnia Papieskiej Komisji Interpretacyjnej w kwestii prawnego określenia aborcji dotyczy wyłącznie zabójstwa płodu w łonie matki, a nie problemu uśmiercania embrionów uzyskanych w probówce. W rzeczywistości istnieje w tym względzie wątpliwość prawna, a ponieważ w wątpliwości prawnej ustawy karne nie obowiązują²¹, dlatego też przyjmuje się, że niszczenie embrionów zapłodnionych *in vitro* nie podlega odpowiedzialności karnej, przewidzianej za przestępstwo aborcji²², choć jest jednoznacznie określone przez Kościół jako zło moralne²³.

Warto jednak zwrócić uwagę na stanowisko Kongregacji Nauki Wiary, wyrażone w Instrukcji *Dignitas personae*, dotyczące redukcji embrionów. Działanie to ma miejsce wtedy, kiedy w sztucznym przekazywaniu życia, dla zapewnienia skuteczności, przenosi się do łona matki większą ilość embrionów, co skutkuje większą ilością ciąży mnogich. Konsekwentnie zmniejsza się liczbę embrionów lub płodów obecnych w łonie matki przez ich bezpośrednie unicestwienie. Z etycznego punktu widzenia redukcja embrionów jest zamierzoną aborcją selektywną,

²¹ KPK, kan. 18: „Ustawy, które ustanawiają kary, ograniczają swobodne wykonywanie uprawnień albo zawierają wyjątek od ustawy, podlegają ściślejszej interpretacji”.

²² T. Syryjczyk, *Kanoniczne prawo karne*, s. 177-178. V. De Paolis, D. Cito, *Le sanzioni nella Chiesa. Commento*, s. 366. F. Perez-Madrid, *Comentario al c. 1398*, s. 593

²³ „W wypadku zapłodnienia w probówce na ogół nie wszystkie embriony zostają przeniesione do łona matki; niektóre zostają zniszczone. Kościół, potępiając dobrowolne przerywanie ciąży, zabrania również dokonywania zamachu na życie tych istot ludzkich. Ze szczególnym naciskiem powinno się wskazać na wszelkie zło moralne, jakim jest dobrowolne niszczenie ludzkich embrionów”. Kongregacja Nauki Wiary, *Instrukcja „Donum Vitae” o szacunku dla rodzącego się życia ludzkiego i o godności jego przekazywania*, cz. I, nr 5. Tekst polski w: „L'Osservatore Romano” 3 (1987), s. 21.

czyli niszczeniem istot ludzkich w początkowej fazie ich istnienia. Takie działanie Instrukcja określa jako poważny nieporządek moralny²⁴.

Inne kwestie do wyjaśnienia dotyczą stosowania wkładki wewnątrzmacicznej czy innych środków farmakologicznych, na przykład tak zwanej tabletki dnia następnego. W przypadku niektórych typów wkładki wewnątrzmacicznej istnieje duże prawdopodobieństwo, że powodują one aborcję, ale nie ma w tym względzie stuprocentowej pewności, bowiem mogą być zawodne i pomimo ich użycia, poczęte życie będzie się rozwijało. Zamiar dokonania aborcji byłby wtedy nieskuteczny i nie byłoby w tym przypadku materialnego elementu przestępstwa, a więc i kary. Gdyby w poszczególnym przypadku istniała pewność, że poczęcie miało miejsce i skutek działania abortyjnego nastąpił, wtedy oczywiście sprawca takiego czynu podlega karze ekskomuniki. Podobnie należy zakwalifikować użycie tabletki dnia następnego czy innych środków farmakologicznych. Gdy jest pewne, że poczęcie miało miejsce a użycie tabletki spowodowało zabicie poczętego dziecka, sprawca podlega karze ekskomuniki. W przeciwnym razie, gdy takiej pewności nie ma, nie można mówić o popełnieniu przestępstwa²⁵. Można wtedy mówić o usiłowaniu przestępstwa, o zamiarze dokonania przestępstwa, o którym w kan. 1328 § 1²⁶.

Z całą mocą należy podkreślić, że odpowiedzialności karnej podlega każde dokonanie aborcji w sposób bezpośrednio zamierzony, gdy skutek nastąpił.

d. Autor przestępstwa przerwania ciąży

Karę ekskomuniki za przestępstwo aborcji zaciągają: matka, która sama usunęła ciążę przez zastosowanie środków zewnętrznych lub wewnętrznych albo poddała się zabiegowi chirurgicznemu²⁷. W myśl kan. 1329 § 2, karę wiążącą mocą samego prawa zaciągają także konieczni współnicy niewymienieni w ustawie lub nakazie, bez udziału których przestępstwo nie byłoby dokonane. Chodzi tutaj o wszystkich, którzy materialnie są zaangażowani w działanie mające na

²⁴ Zob. Kongregacja Nauki Wiary, *Instrukcja „Dignitas personae”*, nr 23 wraz z przypisem, tekst polski w: „L'Osservatore Romano” 1 (2009), s. 14.

²⁵ Por. A. Calabrese, *Diritto penale canonico*, s. 361-362; por. także V. De Paolis, D. Cito, *Le sanzioni nella Chiesa. Commento*, s. 366; A. Depasquale, *Pene latae sententiae nel Codice*, w: AA.VV., *Le sanzioni nella Chiesa*, „Quaderni della Mendola”, t. 5, Milano 1997, s. 170.

²⁶ KPK, kan. 1328 § 1: „Kto uczynił coś dla dokonania przestępstwa, albo czegoś zaniechał, jednak bez własnej woli nie zdołał go dokonać, nie podlega karze ustanowionej za popełnione przestępstwo, chyba że ustawa lub nakaz inaczej zastrzeże”.

²⁷ Por. E. Szafranski, *Podręcznik Prawa Kanonicznego*, t. IV, Warszawa 1986, s. 365. Należy doprecyzować, że kanonicznemu prawu karnemu podlega tylko ochrzczony w Kościele katolickim lub do niego przyjęty. Kodeks Kościołów Wschodnich (KKKW) w ogóle nie przewiduje kar latae sententiae, dlatego należy przyjąć, że ekskomunikę latae sententiae za przerwanie ciąży może zaciągnąć tylko członek Kościoła łacińskiego (kan. 1), posiadający wystarczające używanie rozumu (kan. 11), oraz, zgodnie z kan. 1323 § 1, ten, kto ukończył 16 rok życia. Jednocześnie trzeba pamiętać o innych warunkach podanych w KPK.

celu wprost przerywanie ciąży. Konieczny udział w przestępstwie aborcji może przejawiać się w formie współudziału moralnego, na przykład przez podżeganie, szantaż, przymus, bądź w postaci pomocnictwa fizycznego lub moralnego do popełnienia przestępstwa, na przykład przez wskazanie placówki, gdzie aborcja może zostać dokonana²⁸.

Należy zaznaczyć, że aborcja może być dokonana przez zastosowanie mechanicznego zabiegu czy innego zewnętrznego działania, jakim może być noszenie ciężarów czy intensywne uprawianie sportu w celu przerywania ciąży. Inne środki, które mogą być zastosowane, mają charakter wewnętrzny, wprost obliczony na spędzenie płodu. Takim działaniem może być stosowanie środków farmakologicznych²⁹.

Oprócz kobiety, która świadomie podjęła decyzję o dokonaniu aborcji, karę ekskomunikacji zaciąga lekarz, który tego dokonuje, członkowie personelu medycznego – niezależnie od tego, czy działają z własnej woli, czy na zlecenie innych, jak również wszyscy, którzy skutecznie w tym współpracują, na przykład ojciec dziecka, który nakłania kobietę do zabicia dziecka³⁰. Należy wyakcentować, że w każdym przypadku koniecznej współpracy wymagane jest czynne zaangażowanie. Przyjęcie biernej postawy wobec działań zmierzających do przerywania ciąży nie jest współpracą konieczną w czynie przestępczym³¹.

„Odpowiedzialność spada też na prawodawców, którzy poparli i zatwierdzili prawa dopuszczające przerywanie ciąży, oraz – w takiej mierze, w jakiej sprawa ta od nich zależy – na zarządzających instytucjami służby zdrowia, w których dokonuje się przerywania ciąży. Ogólna i nie mniej poważna odpowiedzialność spoczywa zarówno na tych, którzy przyczynili się do rozpowszechnienia postawy permissywizmu seksualnego i lekceważenia macierzyństwa, jak i na tych, którzy powinni byli zatroszczyć się – a nie uczynili tego – o skuteczną politykę rodzinną i społeczną, wspomagającą rodziny, zwłaszcza wielodzietne albo zmagające się ze szczególnymi trudnościami materialnymi i wychowawczymi, na zarządzających instytucjami służby zdrowia, w których dokonuje się przerywania ciąży”³².

²⁸ Por. T. Syryjczyk, *Kanoniczne prawo karne*, s. 179-180.

²⁹ Por. E. Szafrowski, *Podręcznik Prawa Kanonicznego*, s. 365.

³⁰ Por. EV, nr 59; por. także A. Calabrese, *Diritto penale canonico*, s. 361-362.

³¹ Por. E. Szafrowski, *Podręcznik Prawa Kanonicznego*, s. 365.

³² EV, nr 59. W tym samym punkcie encyklika rozszerza odpowiedzialność na organizacje międzynarodowe, fundacje i stowarzyszenia, które prowadzą programową walkę o legalizację i rozpowszechnianie aborcji na świecie, konkludując, że problem przerywania ciąży wykracza poza kwestię o odpowiedzialności poszczególnych osób, a zło przez nie wyrządzone przyjmuje daleko idący wymiar społeczny. Można mówić o strukturze grzechu, wymierzonej przeciwko jeszcze nienarodzonemu życiu ludzkiemu. Jan Paweł II w encyklice podejmuje problem relacji między prawem stanowionym, dopuszczającym przerywanie ciąży, i prawem moralnym. Konstatuje, że „przerywanie ciąży i eutanazja są [...] zbrodniami, których żadna ludzka ustawa nie może uznać za dopuszczalne. Ustawy, które to czynią, nie tylko nie są w żaden sposób wiążące dla sumienia, ale wręcz stawiają człowieka

Czy wyżej wymienione osoby podlegają karze ekskomunikacji za przerwanie ciąży? Według De Paolisa, osoby te biorą na siebie tylko odpowiedzialność moralną, a nie karną. Nie można im przypisać bezpośredniej odpowiedzialności karnej za poszczególne przypadki dokonania przestępstwa aborcji. Nie można ich zaliczyć do grupy współników koniecznych. Uczestnicząc w wydawaniu prawa zezwalającego na aborcję, mogą stwarzać okazję do popełnienia przestępstwa, ale nie jest to konieczny współudział w przestępstwie, bez którego ktoś nie mógłby popełnić przestępstwa. Przestępstwo musi mieć swojego bezpośredniego autora, który podejmuje świadome działanie z bezpośrednim zamiarem dokonania aborcji. Według tegoż autora, nie jest możliwe oraz wydaje się absurdalne powiązanie wszystkich poszczególnych przestępstw aborcji z tymi, którzy uczestniczyli w promulgowaniu ustawodawstwa aborcyjnego³³.

2. Zasady zwalniania z kary ekskomunikacji latae sententiae za przestępstwo przerwania ciąży

a. Ogólne zasady stosowania kar w Kościele

Po wyjaśnieniach kwestii związanych z zewnętrznym naruszeniem przepisu prawa, dotyczącego przestępstwa przerwania ciąży, i określeniu winy sprawcy, zgodnie z zamierzeniem niniejszego artykułu należy teraz zająć się analizą sankcji karnej, grożącej za popełnienie tego przestępstwa, i określeniem podmiotów kompetentnych do zwolnienia z ekskomunikacji latae sententiae. Punktem wyjścia omawianego zagadnienia jest stwierdzenie, że Kościół posiada *ius nativum et proprium* wymierzania sankcji karnych wiernym popełniającym przestępstwo³⁴. KPK z 1983 r. wyróżnia dwa rodzaje kar: kary poprawcze, czyli cenzury³⁵, i kary

wobec poważnej i konkretnej powinności przeciwstawienia się im poprzez sprzeciw sumienia”. Kontynuuje dalej: „W przypadku prawa wewnętrznie niesprawiedliwego, jakim jest prawo dopuszczające przerywanie ciąży i eutanazję, nie wolno się nigdy do niego stosować, ani uczestniczyć w kształtowaniu opinii publicznej przychylniej takiemu prawu, ani też okazywać mu poparcia w głosowaniu”. Wyjątkiem byłaby sytuacja, gdyby „chodziło o wprowadzenie prawa bardziej restrykcyjnego, to znaczy zmierzającego do ograniczenia liczby legalnych aborcji, a stanowiącego alternatywę dla prawa bardziej permissywnego, już obowiązującego lub poddanego głosowaniu [...]. Jeśli nie byłoby możliwe odrzucenie lub całkowite zniesienie ustawy o przerywaniu ciąży, parlamentarzysta, którego osobisty absolutny sprzeciw wobec przerywania ciąży byłby jasny i znany wszystkim, postąpiłby słusznie, udzielając swego poparcia propozycjom, których celem jest ograniczenie szkodliwości takiej ustawy i które zmierzają w ten sposób do zmniejszenia jej negatywnych skutków na płaszczyźnie kultury i moralności publicznej. Tak bowiem postępując, nie współdziała się w sposób niedozwolony w uchwalaniu niesprawiedliwego prawa, ale raczej podejmuje się słuszną i godziwą próbę ograniczenia jego szkodliwych aspektów (por. EV, nr 59 i 73-74).

³³ Por. V. De Paolis, *La protezione penale del diritto alla vita in Pontificia Accademia per la Vita. Commento Interdisciplinare alla Evangelium Vitae*, Citta del Vaticano 1997, s. 519-520.

³⁴ KPK, kan. 1311.

³⁵ KPK w kan. 1331-1335 jako cenzury wylicza i omawia: ekskomunikę, interdykt i suspensję.

ekspiacyjne³⁶. KPK wymienia także środki karne i pokuty³⁷. Podział ten wynika z celu, stawianego przed każdym rodzajem kary. Kary poprawcze mają doprowadzić przestępcę do opamiętania, zaniechania uporów i do poprawy³⁸. Zasadniczym celem takiej kary jest zbawienie duszy popełniającego przestępstwo, w myśl ogólnej zasady: *in Ecclesia salus animarum suprema lex*³⁹. Jeśli chodzi o kary ekspiacyjne, to ich celem jest wyrównanie naruszonej sprawiedliwości poprzez naprawienie wyrządzonej szkody, odwołanie błędów etc.

Najsurowszą z kar poprawczych, przewidzianych za najcięższe przestępstwa, jest ekskomunikacja, która może być *latae sententiae* lub *ferendae sententiae*. Kara *latae sententiae*, by wywołać skutki przewidziane prawem, nie wymaga interwencji władzy kościelnej, gdyż zaciąga się ją na mocy samego prawa – *ipso facto* – z chwilą popełnienia przestępstwa. W przypadku tego rodzaju kary władza może interweniować, ale nie po to, by nałożyć karę, lecz ewentualnie po to, by ją deklorować, czyli ogłosić publicznie fakt jej zaciągnięcia przez popełniającego przestępstwo. Deklarowanie cenzury *latae sententiae* niesie z sobą dodatkowe, przewidziane prawem, efekty. Kara *ferendae sententiae* zakłada natomiast działanie kompetentnej władzy: sędziego, który orzeka wyrok, jeśli sprawa jest rozpatrywana na drodze sądowej, lub przełożonego, który wydaje dekret, jeśli sprawa rozpatrywana jest na drodze administracyjnej.

b. Kanoniczne skutki ekskomunikacji

Jak wspomniano wyżej, kan. 1398 KPK przewiduje karę ekskomunikacji *latae sententiae* za popełnienie przestępstwa przerywania ciąży. Należy więc podkreślić, że prawodawca kościelny potraktował przerywanie ciąży jako jedno z najcięższych przestępstw⁴⁰. Skutki, jakie pociąga za sobą ekskomunikacja, są następujące: zakaz sprawowania czynności liturgicznych podczas Mszy św. lub podczas

³⁶ W kan. 1336 § 1 wyliczone są następujące kary ekspiacyjne: 1) zakaz lub nakaz przebywania na określonym terytorium; 2) pozbawienie władzy, urzędu, zadania, prawa przywileju, uprawnienia, łaski, tytułu, odznaczenia, nawet czysto honorowego; 3) zakaz korzystania z tego, co wyliczono w nr 2 lub zakaz korzystania z tego w określonym miejscu lub poza określonym miejscem; 4) karne przeniesienie na inny urząd; 5) wydalenie ze stanu duchownego.

³⁷ W kan. 1339-1340 KPK wymienione są: upomnienie, nagana i obowiązek wykonania jakiegoś aktu religijności, pobożności lub miłości.

³⁸ Por. KPK, kan. 1341 i 1358 § 1.

³⁹ Por. KPK, kan. 1752.

⁴⁰ Por. EV, nr 62. W KPK z 1983 r., oprócz przestępstwa przerywania ciąży, jest jeszcze mowa o sześciu innych przypadkach, w których przewidziana jest ekskomunikacja *latae sententiae*. Są one następujące: 1) apostazja, herezja, schizma – kan. 1364 § 1; 2) znieważenie postaci eucharystycznych – kan. 1367; 3) przymus fizyczny wobec biskupa rzymskiego – kan. 1370 § 1; 4) rozgrzeszenie współnika grzechu przeciwko szóstemu przykazaniu – kan. 1378; 5) konsekracja biskupa bez papieskiego mandatu – kan. 1382; 6) bezpośrednie naruszenie przez spowiednika tajemnicy spowiedzi – kan. 1388. Ponadto, Kongregacja Doktryny Wiary, dekretem z dnia 23 września 1988 r., przywróciła karę ekskomunikacji *latae sententiae* za przestępstwo rejestrowania i rozpowszechniania treści spowiedzi. Por. AAS 80 (1988), s. 1367.

jakichkolwiek obrzędów kultu, zakaz sprawowania i przyjmowania sakramentów, zakaz sprawowania sakramentaliów, zakaz wykonywania urzędów kościelnych, posług lub jakiegokolwiek zadania kościelnego, a także zakaz wydawania aktów władzy rządzenia. Gdyby względem kogoś ekskomunika ta została deklarowana, to znaczy ogłoszona wyrokiem sądowym lub dekretem administracyjnym, wówczas, oprócz wymienionych wyżej konsekwencji, w przypadku podjęcia czynności liturgicznych wbrew zakazowi, taki powinien być od nich odsunięty lub sama czynność liturgiczna ma zostać przerwana, chyba że przeszkadza temu poważna przyczyna. Ponadto wydawane przez związanego ekskomuniką akty rządzenia byłyby nieważne, nie mógłby korzystać z wcześniej udzielonych mu przywilejów oraz ważnie otrzymać w Kościele godność, urząd lub inne zadanie. Nie mógłby pobierać dla siebie dochodów z tytułu godności, urzędu, jakiegokolwiek zadania kościelnego lub ewentualnej pensji kościelnej⁴¹. Jest oczywiste, że większość z wyżej wymienionych skutków ekskomuniki dotyczy osób duchownych. Dla osoby świeckiej najbardziej dotkliwym i bezpośrednim skutkiem ekskomuniki jest zakaz przyjmowania sakramentów świętych. W przypadku, gdyby taka osoba pełniła jakieś zadania w Kościele⁴², to oczywiście ją także dotykałyby niektóre skutki przewidziane przez prawo, o których wyżej.

Analizując skutki, jakie pociąga za sobą ekskomunika, nie sposób w tym miejscu nie zająć się kwestią relacji między ekskomuniką a pozostawaniem w pełnej komunii z Kościołem. W myśl kan. 204 § 2 KPK, „ten Kościół, ukonstytuowany i uporządkowany na tym świecie jako społeczność, trwa w Kościele katolickim, kierowanym przez następcę Piotra i biskupów we wspólnocie z nim”. W kan. 205 KPK określone są konieczne wymagania, aby można było mówić o pełnej przynależności do Kościoła katolickiego. Oprócz chrztu św., są nimi więzy wyznawania wiary, sakramentów i zwierzchnictwa kościelnego. Z całą pewnością, działaniami, które zrywają te trzy więzy (albo przynajmniej jeden z nich) są herezja, schizma i apostazja. Działania te, po wyczerpaniu wszystkich wymogów związanych z zewnętrznym naruszeniem normy⁴³, przy założeniu winy umyślnej u działającego podmiotu, skutkują zaciągnięciem ekskomuniki i jednocześnie oznaczają utratę pełnej komunii kościelnej. Nie wszystkie jednak działania – przewidziane w prawie karnym Kościoła – zagrożone ekskomuniką latae sententiae pociągają za sobą utratę tych trzech więzów jedności i utratę

⁴¹ Por. KPK, kan. 1331.

⁴² Np. nadzwyczajny szafarz Komunii św., sprawujący urząd notariusza albo obrońcy węzła małżeńskiego w sądzie biskupim.

⁴³ Należy przywołać tutaj kan. 1330 KPK, który stanowi, że przestępstwo, polegające na oświadczeniu albo na innym ujawnieniu woli, doktryny lub wiedzy, należy uważać za niedokonane, jeśli nikt nie spostrzegł tego oświadczenia lub ujawnienia. Dlatego np. trwanie w błędach doktrynalnych czy poddawanie w wątpliwość jakiejś prawdy wiary w sposób prywatny, bez ich rozgłaszania i bez zamiaru znalezienia naśladowców, albo też tylko chęć wystąpienia z Kościoła niezamanifestowana przed właściwą władzą duchowną pozostaje na poziomie moralnym grzechu.

pełnej komunii z Kościołem. Takim działaniem jest przestępstwo przerwania ciąży. Ten, kto z pełną świadomością popełnił aborcję, paradoksalnie, będąc w ekskomunicy, nie traci pełnej komunii z Kościołem. Podlegając efektom ekskomunikacji – o czym wspomniano wyżej – nie może sprawować ani przyjmować sakramentów, szczególnie Eucharystii.

Może zdarzyć się jednak sytuacja, że ktoś, nie podlegając ekskomunicy, nie będzie się znajdował w pełnej komunii w Kościele. Chodzi tutaj o sytuację znajdowania się w stanie grzechu ciężkiego. Konsekwentnie nie będzie on miał możliwości przyjmowania Eucharystii i innych sakramentów⁴⁴. Wynika to z faktu, że kan. 205 KPK wyrasta ze sformułowania Konstytucji dogmatycznej o Kościele *Lumen Gentium* (nr 14), gdzie nie mówi się o pełnej komunii, ale o pełnym wcieleniu (przynależności) do Kościoła⁴⁵. Istotnym elementem tego wcielenia jest posiadanie ducha Chrystusowego, czyli uczestnictwo w życiu Bożym. Ci zatem, którzy nie trwają w miłości, pozostają w Kościele ciałem, ale nie sercem. W ten sposób narażają swoje zbawienie na niebezpieczeństwo i nie pozostają w pełnej komunii duchowej⁴⁶. Kiedy więc ktoś trwa z uporem w sytuacji jawnego grzechu ciężkiego, nie może przystępować do Komunii św.⁴⁷.

W świetle powyższych stwierdzeń, biorąc pod uwagę stanowisko kanonisty De Paolisa odnośnie do określenia rodzaju odpowiedzialności prawodawców czy osób sprzyjających promowaniu aborcji, należy wnioskować, że osoby ustanawiające prawo cywilne sprzyjające aborcji, aczkolwiek nie popadają w ekskomunikę, to jednak na skutek trwania w sytuacji grzechu ciężkiego nie mogą przystępować do Komunii św.

c. Kryteria zwalniania z kar kościelnych

Kościół jest matką dla wszystkich wierzących. Chroniąc życie ludzkie, przewiduje konkretne kary kościelne za przewidziane prawem przestępstwa. Tych jednak, którzy z jakichś racji świadomie dopuścili się przerwania ciąży, nie pozostawia samym sobie. Zachęca ich do uświadomienia powagi popełnionego grzechu i poszukiwania drogi nawrócenia. Osoby, które popadły w takie kary, jeśli dochodzą do opamiętania, przestają trwać w uporze, chcą się poprawić

⁴⁴ Por. V. De Paolis, *Le sanzioni nella Chiesa*, s. 485-486; por także T. Syryjczyk, *Kara ekskomunikacji a pełna wspólnota kościelna według Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 roku*, w: „Prawo Kanoniczne” 33 (1990) nr 3-4, s. 175-183.

⁴⁵ „Do społeczności Kościoła wcielani są w pełni ci, co mając Ducha Chrystusowego, przyjmują całą jego strukturę i wszystkie ustanowione w nim środki zbawienia oraz w jego widzialnym organizmie pozostają z Chrystusem, który rządzi nim przez papieża i biskupów, złączeni więzami wyznania wiary, sakramentów i kościelnego zwierzchnictwa oraz komunii. Nie dostępuje jednak zbawienia, chociażby był wcielony do Kościoła, ten, kto nie trwając w miłości, pozostaje wprawdzie w łonie Kościoła ciałem, ale nie sercem” (KK, nr 14).

⁴⁶ Por. G. Ghirlanda, *Il diritto della Chiesa. Mistero di comunione*, Roma 1990, s. 93.

⁴⁷ Por. KPK, kan. 915.

i nawrócić – co, jak wyżej wspomniano, jest celem kary poprawczej – mogą zostać z takiej kary zwolnione. Niżej zostaną podane ogólne zasady zwalniania z kar kościelnych, ze szczególnym uwzględnieniem kary ekskomunikacji, którą ktoś mógł zaciągnąć w wyniku popełnienia przestępstwa przzerwania ciąży.

Bardzo ważnym kryterium, do którego należy się odnieść przy zastosowaniu procedury zwalniania z jakiegokolwiek kościelnej kary jest określenie, czy zwolnienie z niej jest zarezerwowane Stolicy Apostolskiej, czy też nie. Spośród ośmiu przestępstw zagrożonych ekskomuniką latae sententiae, występujących w obowiązującym porządku kanonicznym, w pięciu przypadkach zwalnianie zarezerwowane jest Stolicy Apostolskiej⁴⁸. Są to następujące przestępstwa: znieważenie postaci eucharystycznych – kan. 1367; 2) przymus fizyczny wobec biskupa rzymskiego – kan. 1370 § 1; 3) konsekracja biskupa bez papieskiego mandatu – kan. 1382; 4) rozgrzeszenie współnika grzechu przeciwko szóstemu przykazaniu – kan. 1378; 5) bezpośrednie naruszenie przez spowiednika tajemnicy spowiedzi – kan. 1388. W pozostałych trzech przypadkach przestępstw zagrożonych ekskomuniką latae sententiae, a więc w przypadku przestępstwa przzerwania ciąży (kan. 1398), apostazji, herezji i schizmy (kan. 1364 § 1) oraz rejestrowania i rozpowszechniania treści spowiedzi⁴⁹, w treści kanonów nie ma mowy

⁴⁸ Warto zaznaczyć, że instytucja zarezerwowania kary kościelnej, o której wspomina kan. 1354 § 3, jest aktem, poprzez który Stolica Apostolska przywołuje dla siebie, albo dla innych, władzę zwolnienia z określonej kary. Czyni to procedurę zwolnienia z kary bardziej skomplikowaną. Oznacza to, że żadna władza niższego szczebla nie posiada uprawnień, aby uwolnić przestępcę od tej kary. W zakresie wewnętrznym (in foro interno), jeśli kara nie jest deklarowana, kompetentną dykasterią Stolicy Apostolskiej do uwolnienia z tego typu cenzury jest Penitencjaria Apostolska. Gdyby więc przy okazji spowiedzi sakramentalnej, a także poza nią, gdy przypadek pozostawałby tajny, winny przestępstwa prosił spowiednika lub innego kapłana o zwolnienie z ww. cenzury, to powinien on w sposób dyskretny, przemilczając jego dane personalne, odnieść się za pośrednictwem Nuncjatury do Penitencjarii Apostolskiej z prośbą o zwolnienie. Gdyby kara ekskomunikacji w ww. przypadkach była deklarowana, a więc pozostawałaby w zakresie zewnętrznym, zwolnić z niej może Papież oraz te dykasterie Kurii Rzymskiej, którym taka władza przysługuje. Przestępca, któremu kara latae sententiae została zdeklarowana odwołuje się do Stolicy Apostolskiej za pośrednictwem tego, kto dokonał zdeklarowania kary. W praktyce należy przyjąć, że zwolnienie z ekskomunikacji za przestępstwo przymusu fizycznego wobec biskupa rzymskiego (kan. 1370 § 1) oraz konsekracji biskupa bez papieskiego mandatu (kan. 1382) jest zarezerwowane samemu papieżowi. Natomiast w przypadku zwolnienia z ekskomunikacji za przestępstwo znieważenia postaci eucharystycznych (kan. 1367), rozgrzeszenia współnika grzechu przeciwko szóstemu przykazaniu (kan. 1378), bezpośredniego naruszenia tajemnicy spowiedzi przez spowiednika (kan. 1388) kompetentną dykasterią Kurii Rzymskiej jest Kongregacja Nauki Wiary, bowiem przestępstwa te wyczerpują rekwizyty „delicta graviora in sacramentorum celebratione commissa”, które pozostają w kompetencji tejże Kongregacji na mocy Konstytucji *Pastor Bonus* (nr 52). Por. E. Szafrowski, *Podręcznik prawa kanonicznego*, s. 341; J. Ljobell, *Przestępstwa zarezerwowane Kongregacji Nauki Wiary*, w: *Sankcje w Kościele*, Mediolan 1997, s. 265-274.

⁴⁹ Kongregacja Doktryny Wiary, Dekret *Congregatio* z dnia 23 września 1988 r., AAS 80 (1988), s. 1367.

o zarezerwowaniu zwolnienia z kary Stolicy Apostolskiej czy ordynariuszowi⁵⁰. Przy zwalnianiu w takich przypadkach mają więc zastosowanie ogólne normy zwalniania z kar kościelnych ustanowionych ustawą.

Drugim ważnym kryterium zwalniania z kary jest fakt jej wymierzenia bądź deklarowania. W zależności od wspomnianej kwalifikacji kary, przysługuje też kompetencja do zwolnienia z niej. W myśl kan. 1355 § 1, gdy kara została wymierzona bądź deklarowana, uwolnić od niej może: 1) ordynariusz, który upoważnił trybunał do jej wymierzenia, bądź deklarowania, bądź sam lub przez kogoś innego ją wymierzył czy deklarował na drodze administracyjnej, oraz 2) ordynariusz miejsca, na którym przebywa przestępca, w porozumieniu jednak z ordynariuszem, który upoważnił trybunał do wymierzenia kary. Kara mogłaby być deklarowana w przypadku osoby publicznie przyznającej się do jednorazowego popełnienia aborcji czy notorycznego jej popełnienia. Ktoś mógłby wnieść skargę o deklarowanie kary. W takim przypadku, należałoby zastosować powyższe kryterium. Warto wspomnieć, że w myśl kan. 1362 § 1-2 KPK przestępstwo przerwania ciąży przedawnia się po upływie pięciu lat. Po upływie tego okresu, licząc od dnia popełnienia przestępstwa, nie można już byłoby wnieść skargi o wymierzenie albo deklarowanie kary.

Trzeba jednak podkreślić, że kara ekskomuniki latae sententiae za przestępstwo przerwania ciąży, o którym w kan. 1398 KPK, rzadko bywa deklarowana. W zdecydowanej większości przypadków fakt zaciągnięcia kary ekskomuniki za popełnienie tego przestępstwa nie ma charakteru publicznego, nie jest powszechnie znany, choć może być znany wąskiej grupie ludzi. W tego typu przypadkach mamy do czynienia z zastosowaniem zwyczajnych warunków zwalniania z kar kościelnych. W myśl kan. 1358 § 1 i kan. 1347 § 2, zwolnienia z cenzury (ekskomuniki) nie można udzielić, jeśli przestępca nie odstąpił od upor. Jest to więc podstawowy warunek. O odstąpieniu od upor można mówić wtedy, gdy winny rzeczywiście żałował popełnienia przestępstwa, odpowiednio naprawił szkody i zgorzenie lub przynajmniej poważnie to przyrzekł.

d. Władza zwalniania z ekskomuniki za przerwanie ciąży

W przypadkach zwyczajnych – gdy kara nie jest deklarowana – władzę zwalniania z ekskomuniki za przerwanie ciąży posiadają następujące podmioty władzy kościelnej:

⁵⁰ W odniesieniu do przestępstwa przerwania ciąży, KPK z 1917 r. w kan. 2350 § 1 zwolnienie z ekskomuniki za to przestępstwo rezerwował wprost ordynariuszowi. Zresztą KPK z 1983 r. bardzo zredukował ilość przestępstw, za które przewidziane były kary zarezerwowane Stolicy Apostolskiej, bądź ordynariuszowi.

a) ordynariusz, który na mocy kan. 1355 § 2 KPK może zwolnić z takiej kary własnych podwładnych oraz tych, którzy przebywają na jego terytorium lub na nim dopuścili się przestępstwa; może tego dokonać w zakresie zewnętrznym;

b) każdy biskup, ale tylko w akcie sakramentalnej spowiedzi;

c) kanonik penitencjarz w akcie sakramentalnej spowiedzi, na mocy urzędu, w oparciu o kan. 508 § 1 KPK; na terenie diecezji może on wykonywać tę władzę także wobec obcych, a wobec diecezjan również poza diecezją;

d) kapłani w akcie sakramentalnej spowiedzi, którzy otrzymali specjalne uprawnienia od Stolicy Apostolskiej albo ordynariusza; takie specjalne uprawnienia zazwyczaj otrzymują spowiednicy do rozgrzeszania z kary ekskomuniki za przestępstwo przerywania ciąży⁵¹.

Konferencja Episkopatu Polski na sesji plenarnej w dniu 28 marca 1984 r. wydała uchwałę regulującą sposób zwalniania z kary za przestępstwo aborcji⁵². W swojej diecezji biskup diecezjalny, w myśl uchwały KEP z dnia 29 marca 1984 r., określa uprawnienia spowiedników w tej materii. W myśl dekretu biskupa Jana Mazura z dnia 29 kwietnia 1993 r. w diecezji siedleckiej upoważnienie do zwalniania wiernych w sakramencie pokuty z ekskomuniki wiążącej mocą samego prawa za przerywanie ciąży, z zachowaniem innych przepisów prawa kanonicznego, zostało udzielone:

- 1) profesorom Wyższego Seminarium Duchownego,
- 2) kanonikom gremialnym i honorowym Kapituły Katedralnej Siedleckiej,
- 3) dziekanom i wicedziekanom,
- 4) proboszczom i administratorom parafii,
- 5) spowiadającym w katedrze, w sanktuariach maryjnych i bazylikach,
- 6) spowiednikom

⁵¹ Por. W. Wójcik, J. Krukowski, F. Lempa, *Komentarz do Kodeksu Prawa kanonicznego*, t. 4, Lublin 1987, s. 205-206.

⁵² Oto treść uchwały KEP: „Celem ujednoczenia na terenie Polski uprawnień do rozgrzeszania z ekskomuniki latae sententiae, w którą wpadają dopuszczający się przestępstwa przerywania ciąży, stosownie do norm kan. 1398, Konferencja Episkopatu na sesji biskupów diecezjalnych określa następujące osoby, które z dniem 23 kwietnia 1984 r. otrzymują jurysdykcję do zwalniania z ww. ekskomuniki: 1) księża dziekani i wicedziekani; 2) proboszczowie i administratorzy parafii; 3) wszyscy kapłani spowiadający w kościele katedralnym oraz w sanktuariach określonych przez biskupa diecezjalnego; 4) przełożeni wyżsi i przełożeni domów kleryckich instytutów życia konsekrowanego oraz kleryckich stowarzyszeń życia apostołskiego; 5) wszyscy spowiednicy: w czasie komunii wielkanocnej, misji i rekolekcji; w czasie kanonicznych wizytacji biskupich i odpustów parafialnych; z okazji spowiedzi w szpitalach i spowiedzi chorych, którzy nie wychodzą z mieszkania oraz kobiet ciężarnych; z okazji spowiedzi narzeczonych, żołnierzy i więźniów; z okazji spowiedzi generalnych przynajmniej z jednego roku”. Por. E. Przekop, *Przewodnik duszpasterski według Kodeksu Jana Pawła II*, Olsztyn 1989, s. 22.

- a) w czasie misji i rekolekcji parafialnych,
- b) z okazji spowiedzi narzeczonych, żołnierzy i więźniów,
- c) z okazji spowiedzi chorych w szpitalach i tych, którzy nie wychodzą z domu⁵³.

Należy podkreślić, że stosowanie uprawnienia należy interpretować według brzmienia dekretu biskupa diecezjalnego.

Warto też wspomnieć, że kapłani członkowie niektórych instytutów zakonnych posiadali przywilej zwalniania z cenzur w zakresie wewnętrznym. Na mocy kan. 4 KPK przywilej ten nadal posiadają, stąd mają też władzę do zwalniania z ekskomuniki za przestępstwo przerywania ciąży⁵⁴.

Oprócz przypadków zwyczajnych zwolnienia z kar latae sententiae, gdy nie są deklarowane i zarezerwowane, biorąc pod uwagę zasadę obowiązującą w Kościele, a mianowicie *salus animarum suprema lex*, Najwyższy Prawodawca w kan. 1357 § 1-2 przewidział także możliwość zwalniania w *w y p a d k a c h n a g l ą c y c h* z cenzur kościelnych ekskomuniki i interdyktu latae sententiae, a więc także z ekskomuniki za przestępstwo przerywania ciąży. W akcie sakramentalnej spowiedzi każdy spowiednik może uwolnić penitenta od kary, gdyby penitentowi trudno było pozostawać w grzechu ciężkim przez czas konieczny do tego, aby zaradził kompetentny przełożony. Udzielając zwolnienia z kary, po wyznaczeniu odpowiedniej pokuty, i jeśli trzeba, po nałożeniu obowiązku naprawienia szkody i zgorszenia, spowiednik powinien nałożyć na penitenta obowiązek odniesienia się w ciągu miesiąca, pod groźbą ponownego popadnięcia w karę, do kompetentnego przełożonego albo do kapłana posiadającego odpowiednie uprawnienia i zastosowania się do otrzymanych poleceń. Takiego odniesienia może także dokonać spowiednik, bez podania nazwiska penitenta.

W tej tak bardzo delikatnej materii należy jeszcze wspomnieć dyspozycję kan. 976. W *n i e b e z p i e c z e ń s t w i e ś m i e r c i*⁵⁵ każdy kapłan, nawet nieposiadający uprawnień do słuchania spowiedzi, w zwyczajnych warunkach⁵⁶ może ważnie i godziwie udzielić abszolucji z jakichkolwiek cenzur, a więc latae

⁵³ Biskup Siedlecki Jan Mazur, Dekret z dnia 29.04.1993 r., w: Archiwum Kurii Diecezjalnej Siedleckiej.

⁵⁴ Por. A. Calabrese, *Diritto penale canonico*, s. 364.

⁵⁵ Z niebezpieczeństwem śmierci mamy do czynienia wtedy, gdy jest jednakowo prawdopodobne zarówno pozostanie przy życiu, jak i śmierć. Przykładowe sytuacje niebezpieczeństwa śmierci to: ciężka choroba, trudny poród, starość, poważna operacja chirurgiczna, działania wojenne, podróż morską podczas burzy. Por. W. Wójcik, J. Krukowski, F. Lempa, *Komentarz do Kodeksu Prawa kanonicznego*, s. 210-211.

⁵⁶ Może to być zarówno kapłan pozostający w łączności z Kościołem, jak również kapłan apostata, heretyk lub schizmatyk, kapłan obłożony karą ekskomuniki, interdyktu lub suspensy, lub kapłan wydalony ze stanu duchownego. Nie jest wyłączony także kapłan będący współnikiem grzechu przeciwko szóstemu przykazaniu (KPK, kan. 977). Por. W. Wójcik, J. Krukowski, F. Lempa, *Komentarz do Kodeksu Prawa kanonicznego*, s. 210.

i *faendae sententiae*, zastrzeżonych i niezastrzeżonych, deklarowanych i niedeklarowanych – nawet gdyby obecny był kapłan mający upoważnienie do spowiadania. Podobnie jak w przypadku nagłym, o którym wyżej, kan. 1357 § 3 nakłada na penitenta, który otrzymał zwolnienie od cenzury wymierzonej lub deklarowanej dekretem czy zarezerwowanej Stolicy Apostolskiej, obowiązek zwrócenia się po zleceniu, w ciągu miesiąca od wyzdrowienia, do kompetentnego przełożonego, bądź kapłana posiadającego odpowiednie uprawnienia. Także w tym przypadku penitent może tego dokonać przez spowiednika, który przemilcza jego nazwisko. Wszystko to pod groźbą ponownego zaciągnięcia tego samego rodzaju cenzury.

Wynika z tego, że obowiązek ten ustaje w przypadkach, kiedy chodzi o cenzurę *latae sententiae*, która nie była deklarowana. Może to mieć zastosowanie w przypadku ekskomuniki za przerwanie ciąży. Nie ma więc obowiązku odnieść się do kapłana posiadającego uprawnienia, gdy w niebezpieczeństwie śmierci zwolnienia dokonał kapłan takich uprawnień nieposiadający.

Przystępując do zwolnienia z ekskomuniki *latae sententiae* za przerwanie ciąży, należy upewnić się, że winny odstąpił od uporu. Wynika to z charakteru kar poprawczych.

Ogólna zasada zwalniania z kar kościelnych, o której w kan. 1361 § 2, stanowi, że zwolnienie w zakresie zewnętrznym winno być udzielone na piśmie, chyba że poważna przyczyna zaleca co innego. Służy to celom dowodowym. W liturgicznej księdze *Obrzędy Pokuty* znajdują się dyspozycje co do sposobu zwolnienia z cenzury kościelnej w zależności od tego czy zwolnienie ma miejsce w zakresie sakramentalnym, czy też pozasakramentalnym. W tym ostatnim przypadku należy użyć następującej formuły: „Na mocy udzielonej mi władzy uwalniam ciebie z więzów ekskomuniki (albo suspensy, albo interdyktu) w Imię Ojca i Syna i Ducha Świętego. Amen”⁵⁷. Natomiast w zakresie wewnętrznym sakramentalnym użycie powyższej formuły jest fakultatywne. Spowiednik może nie zmieniać formuły rozgrzeszenia po spowiedzi penitenta, który wyznał grzechy, byleby miał intencję rozgrzeszyć dobrze usposobionego penitenta także z cenzury. Może jednak, zanim udzieli absolucji z grzechów, uwolnić od cenzury, używając wyżej przytoczonej formuły⁵⁸. Niektórzy kanoniści są zdania, że zwalnając z ekskomuniki w zakresie wewnętrznym sakramentalnym należy najpierw skorzystać z formuły podanej w *Obrzędach pokuty*, dopiero potem można udzielić absolucji z innych grzechów⁵⁹. Wynika to z zasady, że zakres porządku prawno-kościelnego nie pokrywa się z zakresem porządku moralnego: każde przestępstwo jest grzechem, nie każdy grzech jest przestępstwem.

⁵⁷ Por. *Obrzędy pokuty*, Katowice 1981, s. 195.

⁵⁸ Por. tamże.

⁵⁹ Por. W. Wójcik, J. Krukowski, F. Lempa, *Komentarz do Kodeksu Prawa kanonicznego*, s. 213.

Podsumowanie

Kościół, broniąc świętości życia, od samego początku ukazywał ciężar moralny przerywania ciąży. W jego kanonicznej dyscyplinie od najwcześniejszych wieków pojawiały się sankcje karne dla tych, którzy dopuścili się tego przestępstwa. Zarówno w KPK z 1917 r., jak i pod rządami Kodeksu Jana Pawła II, Najwyższy Prawodawca za popełnienie tego przestępstwa przewidział karę ekskomuniki. Wskazywał więc na to przestępstwo jako na jedno z najcięższych i najbardziej niebezpiecznych⁶⁰, bo godzących nie tylko w podstawy egzystencji poszczególnego człowieka, najbardziej bezbronnego, ale i całych społeczności. Głos Kościoła musi być wyraźny szczególnie w obecnych czasach, które naznaczone są kulturą śmierci. I jest takim głosem poprzez wiele dokumentów Magisterium, traktujących tę kwestię.

Pomimo wyraźnego stanowiska Kościoła, jako moralnego stróża porządku i dobra wspólnego, na poziomie aplikacji normy karnej, zawartej w kan. 1398 KPK do konkretnych przypadków, istnieją pewne wątpliwości. Nie wszystko jest przyjmowane bez dyskusji. Przede wszystkim problemów nastęrcza sama definicja aborcji jako czynu podpadającego pod sankcję karłą. Wypowiedź Papieskiej Komisji ds. Autentycznej Interpretacji Kodeksu Prawa Kanonicznego, aczkolwiek wyszła naprzeciw wątpliwościom rodzącym się z powstawania coraz to nowych i bardziej wyrafinowanych środków służących przerwaniu ciąży, to jednak nie rozstrzygnęła wszystkich kwestii. Autorzy – jak widzieliśmy wyżej – spierają się ze sobą co do aplikacji normy w poszczególnych przypadkach. Chodzi przede wszystkim o określenie okoliczności, w jakich zostaje naruszona norma karna i tym samym zaciągnięcie kary ekskomuniki. Wątpliwości nastęrcza też nieraz określenie winy umyślnej w popełnieniu przestępstwa.

Jednak wobec tych, którzy winni są tego przestępstwa, Kościół jako dobra matka nie pozostawia ich samym sobie z grzechem i wyrzutami sumienia. Jeśli tylko zrozumieją swój błąd, żałują popełnienia przestępstwa, odstąpią od uporów, naprawią szkody i zgorzenie lub przynajmniej poważnie to przyrzekną, mogą dostąpić aktu miłosiernego zwolnienia z ciężaru kary ekskomuniki.

Należy też wyakcentować, że ekskomunika latae sententiae za przerwanie ciąży nie pozbawia wiernego pełnej wspólnoty z Kościołem, mimo iż jednym z jej najbardziej dotkliwych efektów jest zakaz przyjmowania sakramentów, w tym szczególnie Eucharystii. Ważne jest też stwierdzenie, że na poziomie odpowiedzialności moralnej ten, kto propaguje aborcję czy uczestniczy w promulgowaniu prawa sprzyjającego jej dokonywaniu, aczkolwiek nie zaciąga ekskomuniki, to ze względu na grzech ciężki nie może przystępować do Komunii św.

⁶⁰ Por. EV, nr 62.

Zasadniczym celem niniejszego opracowania było przedstawienie podmiotów władzy kościelnej kompetentnej do zwolnienia z więzów kary winnych popełnienia przerwania ciąży. Należało to uczynić w szerszym kontekście wyjaśnienia natury tego przestępstwa. Ufam, że zawarte w niniejszym artykule wyjaśnienia pomogą przede wszystkim spowiednikom, najpierw w rozeznaniu poszczególnych przypadków, czy przestępstwo przerwania ciąży miało miejsce i skutkowało zaciągnięciem ekskomuniki, a w dalszej kolejności – we właściwym sprawowaniu sakramentu pokuty i – przy wypełnieniu określonych wymogów prawnych – zwalnianiu z kary ekskomuniki winnych tego przestępstwa. Mam także nadzieję, że przypomniane treści wzmocnią głos Kościoła w obronie życia poczętego.

Riassunto

La vita dell'uomo è santa. Il diritto alla vita è il diritto inviolabile, del quale la Chiesa si fa una propagatrice. Non mancavano dei diversi pronunciamenti del Magistero della Chiesa al riguardo. Per di più, considerando il delitto di aborto come uno dei più gravi e dei più pericolosi, nella dottrina canonista sin dall'inizio si prevedeva le sanzioni penali nei confronti di chi l'ha commesso. Nei Codici di diritto canonico del 1917 e del 1983 era prevista la pena di scomunica *latae sententiae*. Considerando la natura del delitto, non era facile applicare la norma ai casi concreti. Le difficoltà derivavano dalla stessa nozione dell'azione delittuosa come elemento materiale del delitto nel contesto dei nuovi mezzi abortivi.

La Pontificia Commissione per la Interpretazione Autentica dei Testi Legislativi ha offerto la definizione. Si ha il delitto di aborto in caso in cui si sopprime in qualsiasi modo e con qualsiasi mezzo, un feto immaturo, anche nel seno materno, e indipendentemente dal tempo del concepimento. Nonostante questa definizione, nella dottrina si discuteva ancora riguardo alla sua mens. Secondo alcuni canonisti, nel giudicare se il delitto di aborto sia stato commesso, bisognava attendersi all'interpretazione che con il delitto di aborto si avesse da fare solo quando si tratterebbe di soppressione del feto immaturo, ossia entro 180 giorni dal concepimento. Altri, sostenevano invece di abbandonare il riferimento alla distinzione tra feto maturo ed immaturo. Quindi, secondo quel gruppo dei canonisti, ogni soppressione del feto fatto con qualsiasi mezzo e qualsiasi tempo dal concepimento sia il delitto di aborto.

Con la violazione della norma penale, verificata l'impunità dell'azione delittuosa, il soggetto incorre nella pena prevista, cioè nella scomunica *latae sententiae*. La Chiesa però, con quelli che si sono pentiti del delitto, si comporta come buona madre. Offre a loro la possibilità di slegarsi dagli effetti della pena tramite la sua remissione.

Nella presente elaborazione il principale oggetto del nostro interesse era un'analisi della competenza di rimettere la pena di scomunica prevista per il delitto di aborto. Nel Codice del 1983 questa pena non è riservata alla Santa Sede, nè all'ordinario. Per tanto, secondo le norme comuni della remissione della pena, in prima linea bisogna prendere in considerazione se la pena è stata inflitta o dichiarata oppure no. In primo caso competente a rimettere tale pena è l'ordinario che ha emanato il decreto di dichiarazione della scomunica. Lo può fare da solo o tramite un'altro che è stato autorizzato a dichiararla. In caso della pena dichiarata o inflitta rimettere la scomunica può anche l'ordinario del luogo dove si trova chi ha commesso quel delitto, d'accordo però con un'ordinario che ha dichiarato la pena. La scomunica latae sententiae in caso di aborto di solito non è dichiarata, perciò nel foro esterno competente a rimetterla è l'ordinario. La sua competenza si estende nei confronti dei suoi sudditi, di quelli che si trovano sul territorio della sua competenza oppure su questo territorio hanno commesso il delitto. Nel foro interno, in atto della confessione, la facoltà di rimettere la scomunica possiede ogni vescovo. Di tale facoltà è munito il canonico penitenziere. Inoltre, le speciali facoltà in oggetto sono state conferite ai confessori nei limiti descritti nel decreto della Conferenza Episcopale Polacca del 28.03.1984 (entrato in vigore dal giorno 23.04.1984), da seguire nelle singole diocesi secondo il tenore del decreto del vescovo diocesano.